

Ursula Philippi

Szász evangélikus egyházi zene a mai Erdélyben Létezik-e még egyáltalán?

Az erdélyi szászok exodusának híre elterjedt egész Európában. Ami a 60-as évek elején a második világháború utáni család-egyesítésekkel elkezdődött, az lavinaszerűvé vált a 89-es decemberi eseményeket követően: fél éven belül Erdély németajkú evangélikusainak száma helyenként 90%-kal csökkent. Ilyen sokan vándoroltak ki Németországba! Ma Erdélyben az egykori szász lakosságnak még mintegy tizede él. (A felső határt általában húszezer főben adják meg.) Természetesen ez súlyos szervezeti változásokkal járt az egyházban, az iskolában és a közösségi életben egyaránt. Az egyházi szervezetre rányomja bélyegét a részben szélsőséges diaszpóra-helyzet. A lelkész vagy a lelkészről autó nélkül már nem tudja a gyülekezet szolgálatát ellátni, mert hetente több száz kilométert kell utaznia, ha meg akarja látogatni az itt maradt, szétszórta élő embereket. Csaknem az összes német nyelvű falusi iskolát be kellett zárni. A diákok, csakúgy, mint tanáraik, szinte egyik napról a másikra útra keltek. A gyülekezetekben felbomlottak a szoros, hagyományos emberi kapcsolatok. S így ki segít a szerencsétlenségben, a betegségben vagy a halálesetnél?

Ursula Philippi a nagyszebeni (Hermannstadt/Sibiu) szász evangélikus templom orgonása, a kolozsvári Georghe Dima Zene-művészeti Főiskola tanára. Az alábbi írás az V. Magyar Egyházzenei Kongresszus (Budapest, 2001. március 14–15.) megnyitóján hangzott el, lemezfelvételekkel illusztrálva.

Több mint egy évtizeddel ezen események után a helyzet stabilizálódott. Az új, ami olyan készületlenül ért minket, tartósnak bizonyult. Nagyon nehezen tanultunk bele. Ma már könnyek nélkül mondjuk: a jövőbe mutató utat nemcsak egyedül a hagyomány jelenti. Semmi sem úgy megy, mint korábban, ez azonban hasznunkra is válhat! Mindazok, akik még Erdélyben élnek, az idősek éppúgy, mint a fiatalok, az egymással való közösség új formáit keresték és meg is találták. A változás sok mindent lerombolt, de el is vetett valamit, ami most lassan csírázni kezd, s ami néhol már első gyümölcseit hozza. Igen, de ki énekel ott, ahonnan ilyen sokan elmentek? Felbúgnak-e az orgonák? És kinek szóljon a zene?

Ma az evangélikus egyházzenei élet Erdélyben a városokra koncentrálódik. A főállású egyházzenei állások jelenleg mind be vannak töltve, többnyire képzett zenészekkel. A Romániai Evangélikus Egyház főállású zenészeinek nemrégiben rendezett találkozásán tizenkét ember vett részt, akik lelkesedéssel, munkájuk iránti elkötelezettséggel beszéltek gondjaikról és örömeikről. A falvak egyházi kórusai eltűntek, de a városiak működnek. Sőt, némely helyen olyan jól, hogy a próbatermek kicsinek bizonyulnak. Újra énekelnek kantátákat, és az istentiszteleten kívül is tartanak egyházzenei koncerteket. A két leg-

nagyobb evangélikus gyülekezetben, Nagyszébenben és Brassóban a kar-nagyoknak az a véleménye, hogy kórusaik ma jobbak, mint korábban voltak! Bach Máté-passióját énekeljük, Brahms Német Requiemjére, CD-felvételekre, valamint külföldi utakra gondolunk. Az evangélikus templomok egyházzenei koncertjei az egész város számára eseményszámba mennek, s régi nagy templomainkat az utolsó helyig megtöltik.

Természetesen, ebben közrejátszott az erdélyi szászok kórushagyománya is, e virágzó kórusok nem most keletkeztek. Ugyanakkor pedig nyitottak is lettek: a német evangélikus énekesek helyébe olyan szomszédok léptek, akik eddig nem vettek részt ebben. Gyakran már csak a kórustagok fele tartozik az evangélikus egyházhoz. Némelyek számára a német idegen nyelv. Így egynéhány kórusból színes kultúrájú csoport lett, mely nélkül a város kulturális élete már nem is képzelhető el. Néhol az egyházzene egyenesen ökumenikus: a helység három vagy négy templomi kórusa találkozik egymással, közös terveket szőnek, és különböző templomokban együtt énekelnek.

De hát ez a gyakorlat nem új, mondhatják. Ezt mindenhol így csinálják! Az erdélyi szászok azonban hosszú időn át viszonylag elszigetelve működtek. Elegek voltak önmaguknak, nem kerestek kapcsolatot a katolikus, református, szabadegyházbeli vagy ortodox szomszédokkal. Meg kellett történnie, ami megtörtént, s íme: gazdagodást eredményezett. Az újfajta egymás mellett élés új távlatokat nyitott! Ez a repertoáron is észrevehető: nemcsak a régi kottákat veszik elő újra meg újra. Végre magától értődőek a három erdélyi nyelven, románul, magyarul és németül felhangzó énekek. Az angol a közkedvelt gospellel és a spirituálékkal került a programokba, a francia és a latin pedig Taizéből került a távoli Erdélybe. Egyházzenei repertoárunk hasonlít más országokéira, még akkor is, ha azt kell mondanunk: ritka az avantgarde hangzás, csakúgy mint a magas művészi színvonalú motetta. Újra és újra emlékezünk a saját zenénkre is, és erdélyi szerzők műveit kutatjuk fel.

Ha ma régi erdélyi kottatárak zeneműveit vizsgáljuk, a repertoárt illetően is hasonlót tapasztalunk: a zene körbejárta Európát. Az újdonság elkerült a legeldugottabb vidékekre is, és Erdélyben is előadták. Ezt a XVII. századtól fogva gyűjtemények is alátámasztják: a Kájoni Kódex, Daniel Croner tabulatúrás könyvei, a Sennendorfi Cationale, vagy Haydn Teremtésének s jórészt német szerzők különféle kantátáinak és motettáinak viszonylag új másolatai. Mindemellett néhány muzsikusz saját műveket is írt. Gabriel Reilich a XVII. században, id. és ifj. Johann Sartorius a XVIII. században, majd Hermann Bönicke, Philipp Caudella, Rudolf Lassel a romantika korában komponáltak templomi kórusaik számára zenét, egészen a nagyzenekaros oratóriumokig. Hiába próbálnánk azonban ezekben a zeneművekben egyedi vonásokat kutatni. Ilyen jellegű muzsikát majdnem mindenhol írtak Európában. Erdélyben azonban a stílusok gyakran egy vagy két generációval később jelentkeznek.

Írnak-e még ma Erdélyben evangélikus egyházzent? Sok zeneműről nem beszélhetünk. Jelenleg a Kolozsváron élő egyetlen zeneszerző, Hans Peter

Türk műveit említhetjük. Mindezidáig, miként a régi időkben elődei, ő is megadott alkalmakra, megrendelésre komponált. A templomi kórusok nagyon hálasak ennek az érzékeny és egyáltalán nem „egyszerű” zeneszerzőnek azért, hogy leereszkedett „amatőr” színvonalukra.

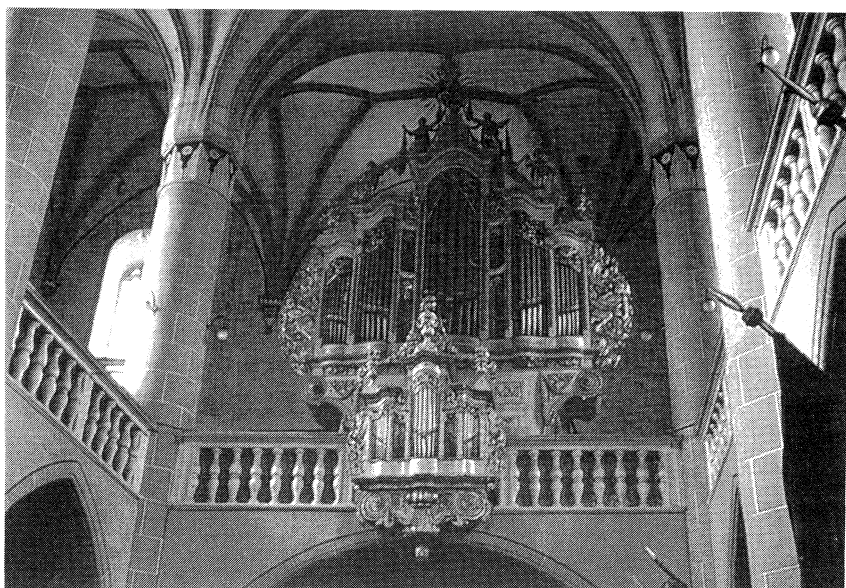
Az erdélyi egyházzene még ma is van kisugárzása. Hallgassák csak meg Hans Peter Türknek a 44. zsoltár szavai nyomán, két 4-8 szólamú kórusra írt, *Gebet aus Siebenbürgen* (Erdélyi imádság) című művét a Meisseni Kórus előadásában, a drezdai Christfried Brödel vezényletével! „Saját fülünkkel hallottuk, atyáink beszélték el nekünk, amit napjaikban, a régmúlt időkben tettél. Istenünk, te ugyanaz vagy ma is, miért rejtet el orcádat, miért taszítasz el minket? Hagytad, hogy meneküljünk, hagytad, hogy megszégyenüljünk, lelkünk a porba hanyatlott. Kelj föl, Urunk, siess segítségünkre, irgalmasságodban szabadíts meg minket!”

Az erdélyi evangélikus egyházzeneszek képzéséről is szeretnék röviden szólni. Azok a gyülekezetek, ahol még betöltetlenek az egyházzeneszi állások, lényegesnek tartják, hogy hivatásszerűt és jól felkészült szakembereket alkalmazhassanak. A zene fontos része az istentiszteletnek, a gyerekkórustól a fiatal csoportokon át a négy szólamban éneklő felnőttkórus szerepléséig, melyekhez alkalmanként hangszerek és szólisták is csatlakoznak. Az orgonán is a lehetőségekhez mérten a lehető legjobb szaktudással kell játszani — a nyári orgonakoncertek iránt sok városban nagy az érdeklődés. Kifejezetten egyházzeneét azonban Erdélyben sehol sem lehet tanulni. Szabályozott egyházzenei képzés még azokban az években sem volt, amikor egy „Kántoriskola” működött Nagyszebenben. Az utánpótlás két forrásból táplálkozik: egyrészt az állami zenei főiskolák végzőseiből (orgona, zongora, csembaló vagy zenepedagógia főszakról), másrészt pedig olyan emberekből, akik külföldön részesülhettek képzésben, például a drezdai Egyházzenei Főiskolán. Érdekes, hogy erdélyi állásokat átmenetileg külföldiek is betöltenek, olyanok, akik egy meghatározott, hosszabb vagy rövidebb időre ebbe az „erdőn túli” országba jöttek. Velük új, friss áramlatok érkeznek egyházzenénkbe. Sajnos, a falusi kántortanító hagyománya megszakadt, vidéken istentiszteleten már csak néha szólalhat meg egyáltalán az orgona. Gyakran csak olyan ember akad, akinek a szükséglettől kényszerítve most kell használnia azt a keveset, amit valaha egy bilentyűs hangszerezen megtanult.

Erdély orgonáiról itt csak érintőlegesen szeretnék beszélni. Az evangélikus Erdély egyházzenejének kiemelkedő szerepe néhány hangszerezen mérhető le. Johannes Vest messze földön híres XVII. század végi új orgonájára Nagyszeben evangélikus gyülekezete több pénzt áldozott, mint amennyibe akkortájt a városközpontban egy patrícíusház került. Brassó Fekete templomának nagy Buchholz-orgonája 1836–39-ben épült, homlokzatában egy angol ónból készült nyitott 32 lábas princípál sípsor található. Néhány falusi orgona a XVIII. századból származik, és pompásan díszített homlokzata még ma is tulajdonosa hozzáértéséről tanúskodik. Közülük többet — főként a falvakban — ma már

a pusztulás fenyegeti. Néhány orgona, akárcsak számos gyülekezeti tag, elvándorolt. Ezek más egyházakhoz, ritkábban iskolákba vagy magánszemélyekhez kerültek, és az új helyen állnak. Vajon ott jobban tetszik nekik? Hiábavalóság lenne azon gondolkodni, vajon jobb lett volna-e, ha máshogy történik. Meg kellett tanulnunk a helyzetünkből a lehető legjobbat kihozni, s meg kellett tanulnunk azt is, hogy nem lehet a továbbiakban egyszerűen azt folytatni, amit eddig tettünk. Még tanuljuk azt, hogy hogyan kell nyitnunk a túlélés érdekében, s azt is, hogy megváltoztatva magunkat hogyan maradjunk hitelesek. Elődeinknek, akik hagyományainkat megteremtették, hálásak vagyunk, azonban nem utánozzuk őket. Sokvallású környezetünkben kicsinyek lettünk. Egyházzenénk mai nagy erdélyi visszhangja azonban hálával tölt el bennünket. Ez a mi legszebb elismerésünk, és egyben ösztönzés arra, hogy gyülekezeti tagjaink és szomszédaink örömeire, Isten dicsőségére tovább zenéljünk.

Fordította: Enyedi Pál

Beszterce (Bistritz) szász evangélikus templomának orgonája (1794/95)